

Angelė KAULAKIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

KOMPIUTERIJOS TERMINIJOS SINONIMIJA:

YDA AR BŪTINYBĘ

Sparti kompiuterių technikos plėtra ir jų įsigalėjimas beveik visose žmogaus veiklos srityse pateikia daugybę terminų, pavadinančių funkcinės kompiuterių dalis, kompiuterinių sistemų bei tinklų architektūrą, duomenų apdorojimą bei perdaivimą, programinę įrangą, jos veiklą ir kt. Tad neatsitiktinai pastaraisiais metais buvo išleisti net keturi kompiuterijos terminų žodynai (K. Paulausko ir J. Jasinevičiaus „Aiškinamasis kompiuterijos žodynas“ (K., 1995. – 370 p. – toliau AKŽ); aiškinamasis anglų–lietuvių kalbų terminų žodynėlis „Informatika ir kompiuterijos įranga“ (V., 1995. – 96 p. – toliau IK); „Aiškinamasis anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos terminų žodynas“ (K., 1997. – 366 p. – toliau AKTŽ); lietuvių–anglų–rusų–vokiečių kalbų terminų žodynas „Informatika“ (V., 1997. – 943 p. – toliau I). Juose sukaupti ir inventorizuoti dabartiniai kompiuterijos terminai.

Kadangi kompiuterijos terminijos raidos tarpsnis apima tik ketvirtį amžiaus (pirmasis „Rusų–lietuvių–anglų kalbų skaičiavimo technikos terminų žodynas“ buvo išleistas 1971 m. ir ilgą laiką buvo vienintelis iš tos srities), todėl jų galima laikyti pradiniu kompiuterijos terminijos formavimosi etapu, kurio pagrindinės ypatybės – sinonimija ir variantiškumas, pvz.: angl. *file* : *failas, rinkmena* AKŽ 61; *byla, rinkmena* IK 35; *failas / rinkmena / AKTŽ 87; failas* (sin. *byla, rinkmena*) I 86; *byla* žr. *failas* I 42; *rinkmena* žr. *failas* I 307; angl. *hardware* : *aparatūra* AKŽ 22; *aparatinė įranga* AKŽ 84; *techninė įranga* IK 39; 1. *aparatūra; aparatinė įranga; aparatinės priemonės*. 2. *techninė įranga; techninės priemonės* AKTŽ 104; *aparatūra* (plg. *aparatinė įranga*) I 17; *aparatinė įranga* (plg. *techninė įranga, aparatūra*) I 121; *techninė įranga* (plg. *aparatinė įranga, aparatūra*) I 124; angl. *software* : *programinė įranga* AKŽ 84; *programinės priemonės* AKŽ 175; *programinė įranga* IK 76; *programinė įranga; programinės priemonės* AKTŽ 201; *programinė įranga* I 123 ir t. t.

Panašiai Lietuvoje rutuliojasi ir kitų mokslo sričių terminija. Tarkim, fizikos terminijos raidos pirmajame etape, kuris apėmė 1850–1900 metus, viena sąvoka dažnai buvo pavadinta dvem trim, o kartais net keturiais sinonimais, sudarančiais sinonimų grupes¹ (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Fizikos terminų sinonimų grupių pateikimo pobūdis

Dvieju sinonimų grupė			
abu lietuviški	lietuviškas, skolintas	skolintas, lietuviškas	abu skolinti
<i>klystugnė arba žaltvykslė</i> (A)*	<i>vėdinimas arba ventiliacija</i> (F)	<i>maliavos arba daiktai darantiejie</i> (A)	<i>bombarda arba armota</i> (A)
<i>šilkinė puslė arba orkulkė</i> (K)	<i>naugės arba metolai</i> (A)	<i>telegraf(a)s arba tolrašis</i> (K)	
<i>vyzdys, arba lėlytė</i> (Š)		<i>metalai arba naugės</i> (Š)	
<i>ertmė, erdvė</i> (T)	<i>medega, materijolas</i> (A)	<i>rezonatorius, atlieptuvas</i> (T)	—
<i>gniužumas, spūdumas</i> (T)	<i>svaraunas, physiszkas</i> (A)	<i>termometras, šiltininkas</i> (T)	
<i>laisvoji (palaidoji) elektra</i> (T)	<i>pirmokas (atomas)</i> (A)	<i>gazas (dujos)</i> (P)	—
<i>šviesieji (matomieji) spin-dulai</i> (F)	<i>sziltamieris (termometras)</i> (A)	<i>teleponas (tolkalbis)</i> (A)	
<i>žibintas (švyturys)</i> (Š)	<i>vaizduotė (fotografuotė)</i> (Š)	<i>spektyvas (žiūronas)</i> (Š)	

¹ Kaulakienė A. Fizikos terminijos raidos tarpniai // Lituanistica. 1997. Nr. 3 (31). P. 66-73.

Trijų sinonimų grupė

trys lietuviški	du lietuviški, skolintas	skolintas, du lietuviški	du skolinti, lietuviškas
—	—	<i>pozitingas arba teigiamasis (tikrasis) vaiz- das (Š)</i>	<i>galvaniškaję sile arba galvaniškaję batereję arba gal- vaniškai stulpa (K)</i>
<i>buvimas, būvis, stovis (T)</i>	<i>lyginamasis, matomasis, re- liatyvusis jude- sys (T)</i>	<i>forma, pavida- las, lytis (T)</i>	—
<i>dujų tamprumas, stamantrumas, stingrumas (T)</i>	—	<i>meridianas, dienovidinis, dienojas (T)</i>	—
—	<i>kietumo lente- lė, pakopa (skalė) (T)</i>	—	—

Keturių sinonimų grupė

keturi lietuviški	lietuviškas, trys skolinti
—	—
<i>atlaužos; šukės, skeveldros, ske- liaudros (T)</i>	—
<i>stamantrieji, stingrieji, standieji, tamprieji kūnai (T)</i>	<i>pilas, rezervuaras (bosas), bakas (T)</i>

Penkių sinonimų grupė

penki lietuviški	vienas skolintas, keturi lietuviški
—	—
<i>pasvirimas; palinkimas; nusvirimas; linktis; svyrės (T)</i>	—
—	<i>temperatūra (išsilimas, išylis; šiltu- mas; šiltis) (T)</i>

*Raidės žymi šaltinius:

K – Keleivis iš Karaliaučiaus broliams lietuvininkams žinias parnešas (1849–1879).

A – Auszra, Laikraštis išleidžiamas per Dra. Basanavicz (1883–1886).

F – I. Končius. Fizika: Fizikos vadovėlis gimnazijoms [Rankraštis].

P – S. Neris. Populiariškas rankvedis fyzikos. V., 1905.

Š – K. Šakenis. Fizika. 1920, d. 3.

T – Terminai fizikos reikalams, Lietuva (1923–1924).

Panaši padėtis yra ir kitų šalių dabartinės kompiuterijos terminijos. Pavyzdžiu, kroatų kompiuterijos terminijoje² kompiuterui pavadinti vartojama 11 atitikmenų, spausdintuvui – 10, aparatinei įrangai, aparatūrai – 13, programinei įrangai – 10, vaizduokliui – 10, klaviatūrai – 5, sąsajai – 3, meniu – 3 (žr. 2 lentelę, kuri buvo parodyta minėtos konferencijos metu).

2 lentelė

computer	kompjuter, kompjutor, (elektroničko) računalo, (elektronički) računar, računač, obradnik, rednik, (obradni) stroj
printer	printer, štampač, štampalo, ispisiwalo, pisač, pisalo, pisaljka, tiskač, tikalo, tiskaljka
hardware	hardver, očvrsje, sklopovlje, sklopovi, strojervina, sklopovska oprema, sklopovska konfiguracija računala, materijalna osnovica, sklopovska podrška, sklopovska osnova, oprema, željezarija, računala oprema
software	softver, software, napudbina, softverska podrška, programska podrška, napudbena sredstva, programska biblioteka, programska oprema, programi, računalna podrška
display	pokazivač, predočnik, ekran predočnik, cijev za podataka, prikazni uredaj, prikazna jedinica, indikatorska naprava, ekran, zaslon, video-jedinica
keyboard	keyboard, kibord, kejbord, tipkovnica, slovište
interface	interfejs, meduskop, sučelje
menu	meni, jelovnik, izbornik

² Mihaljevic M. Recent Developments in Croatian Computer Terminology / / Towards a European Terminology. International Conference. Budapest. 1998. P. 31–32.

Tad galima teigti, kad pradinio lietuviškos kompiuterijos terminijos etapo sinonimija ir variantišumas yra natūralus jos raidos vykimas. Tokią dabartinę kompiuterijos terminijos padėtį, be abejo, lemia keletas veiksnių.

Pirma, iš dalies angliskų sinonimų gausa³. Antra, didžulis naujų kompiuterijos sąvokų srautas, dėl kurių dažnai Lietuvoje net patys specialistai nesutaria. Todėl iškyla pasirinkties klausimas: kurį terminą pasirinkti – skolinį ar lietuvišką atitikmenį, ar vartoti pramaišiu abu.

Remiantis mūsų terminologijos pradininko prof. S. Šalkauskio kalbos grynumo principu, kad skolinimas „terminijos reikalui pateisinamas yra visų pirma tada, kai reikiamas terminas negali būti gautas nei paprastos žmonių kalbos žodžio pritaikymu, nei naujo termino sudarymu durstymo ar išvadžiojimo būdais“⁴, tokiu atveju, matyt, būtina siūlyti skoliniui lietuvišką atitikmenį, ypač kai naujoms sąvokoms pavadinti jau nuo F. Kuršaičio laikų (maždaug nuo 1860 m.) buvo sudaromi savi naujadarai. Net prancūzų kalbininkas M. Brealis (M. Bréal) savo „Semantikos apybraižoje“ (1897) turėjo progos šiuo atžvilgiu prancūzų kalbą palyginti su lietuvių kalba.

Tad minėti ir kiti kompiuterijos terminijos sinonimai tam tikrą laiką gali konkuruoti tarpusavyje. Be abejo, tik laikas parodys, kurie iš jų įsigalės. Vartotojai sugebės pasirinkti: *čipą*, (*nearmuotąją*) *integrroschemą* ar *lustą*; *displėjų*, *monitorių* ar *vaizduoklę*; *draiverį* ar *tvar-kyklę*; *failą*, *bylą* ar *rinkmeną*; *komutavimą*, *perjungimą* ar *perjungą* ir t. t. Bet ką daryti tada, kai néra iš ko pasirinkti, kai brukite brukami skoliniai, pvz.: *hostai*, *kursorius*, *panelis*, *piksėlis*, *portas*, *routingas*, *rou-teris*, *svopingas*, *utilitas* ir t. t.

Kalbos grynumo principas nereiškia, kad dabar reikia atsisakyti visų vartojamų skolinių ir neįsileisti į terminiją naujų. Terminai, kaip ir bendrinės kalbos žodžiai, normintini per variantus ir sinonimus. Todėl pirmiausia reikia aktualizuoti jau esamus lietuviškus skolinių

³ Paulauskas K., Jasinevičius R. Aiškinamasis kompiuterijos žodynas. K., 1995. P. 5.

⁴ Šalkauskis S. Raštai. V, 1991. T. 2. P. 39.

atitikmenis ir kurti daugiau lietuviškų naujadarų, kurie galėtų konkuruoti su skoliniais⁵. Priešingu atveju dėl nenutrūkstamo (kartais net gausaus) ir netvarkomo skolintų kompiuterijos terminų antplūdžio gali susidaryti tokia padėtis, kad visa termininė kompiuterijos leksika taps skolinta. Todėl tokią kompiuterijos terminijos padėtį reikėtų laikyti nenormalia, nes būtų pažeistas vienas svarbiausių terminologijos principų – savųjų terminų prioriteto principas.

Gauta 1999 10 07

SYNONYMY IN THE TERMINOLOGY OF COMPUTER SCIENCE: FAULT OR NECESSITY

Summary

The present period of the development of Lithuanian computer science terminology should be viewed as the primary stage. Appearance of synonyms and variants at this stage is a natural process, which is partly determined by the abundance of English synonyms and the question of selecting borrowed terms or Lithuanian equivalents. Terms of computer science are standardised through the variants and synonyms, first of all by including already existing Lithuanian equivalents of borrowings into usage and creating more Lithuanian neologisms, which could compete with borrowings.

⁵ Gaivenis K., Kaulakienė A. Ekstralengvistiniai terminų norminimo principai // Kultūra ir visuomenė. Mokslo darbai. K., 1996. T. 3. P. 42–51.